

SZILÁGYI JUDIT
BÉLSZÍN ÉS KAVIÁR A GULYÁSSZOCIALIZMUSBAN
VENDÉGLÁTÁS EGY MAGYAR ÍRÓNÁL
AZ 1970-ES ÉVEKBEN

I2016 júniusában nyílt meg a Petőfi Irodalmi Múzeumban az irodalom és gasztronómia kapcsolatát vizsgáló kiállításunk,¹ mely – a számtalan megközelítési lehetőség közül – elsősorban a gasztronómiai motívumok poétikai szerepének bemutatására fókuszált, vagyis arra a speciális funkcióra, amit egy étel leírása, a főzési, tálalási, elfogyasztási mód bemutatása betölthet egy irodalmi szövegben. Ezen szemléletmód alkalmazásakor jelentősen támaszkodhattunk a szemiotikán belül az elmúlt években igencsak virágzásnak indult gasztrszemiotikai irányzatra,² amely szerint az ételek nemcsak fiziológiai szükségleteket elégítenek ki, hanem különböző kor-, társadalom- és kultúrafüggő jelentések hordozói is. Kiállításunk struktúrájában az ételek elsősorban mint jelek szerepeltek, ennek alapján szerveződtek tematikus csoportokba. Bizonyos ételek hordozhatnak szakrális jelentéstartalmat (kenyér, búr, hal), lehetnek a nemzeti identitás kifejezői (káposzta, pörkölt), szexuális vagy termékenység-szimbólumok (méz, mák). Az étkezés válhat az elmúlás, a halál, vagy éppen a felfaladás metaforájává is (kifőzött csont). Vannak olyan irodalmi szövegek, amelyekben egy étel vagy étkezés a mű központi szervezőelemévé lép (ilyen Móricz több elbeszélése), sőt olyan szerző is akad, akinek egész életművében nemcsak tematikailag, de poétikailag is meghatározó szerepet töltenek be az ételek és az étkezés (Krúdy).

kiállításunk
struktúrájában
az ételek
elsősorban mint
jelek szerepeltek,
ennek alapján
szerveződtek
tematikus
csoportokba

vannak olyan
irodalmi szövegek,
amelyekben egy
étel vagy étkezés
a mű központi
szervezőelemévé lép

IA kiállításban tehát szépirodalmi szövegekre koncentráltunk, s nem irodalomtörténeti eseményekre, még kevésbé gasztrirodalmi dokumentumokra. Ugyanakkor felvillantottunk néhány olyan obligát témát is, mint például, hogy mi volt a kedvenc étele nagy íróinknak, kik írtak szakácskönyveket, milyen irodalmi vonatkozású receptgyűjteményeket őriz a múzeum, satöbbi.

¶ Tematikusan ide kapcsolódott egy különös dokumentum: Kál-
lai Teréznek, Déry Tiborék házvezetőjének jegyzetfüzete,
melyben 1975 decemberétől 1979 márciusáig azt rögzítette,
kik vendégeskedtek és mit kaptak enni az író házában.³

*a lejegyzett, nagyon
is különböző
menüsorok
önmagukban is
árulkodók*

¶ A kis notesz nemcsak az idős író utolsó éveinek baráti köreit tér-
képezi fel, nemcsak a korszak kapcsolatrendszerére vet némi
fényt, de a lejegyzett, nagyon is különböző menüsorok önma-
gukban is árulkodók. Az ételek ugyanis nem Déry vagy felesé-
ge kedvéért, hanem elsősorban a vendégeknek készültek, még-
pedig alkalomhoz igazítottan, személyre szabottan, figyelemb-
véve az együtt étkezők közötti bonyolult viszonyok természetét.

*ebben
a kommunikáci-
óban mást jelent
az asztalra
helyezett bableves
és mást a kaviáros
palacsintával
körített bélszín*

¶ Az együtt étkezés már önmagában is közösség- és identitásképző
szituáció, melyben az ételek egyfajta kommunikációs esz-
közként funkcionálnak, alkalmasak különféle motivációk,
érzelmeik, szándékok leképezésére. Ebben a kommunikáci-
óban mást jelent az asztalra helyezett bableves és mást a kaviá-
ros palacsintával körített bélszín. A füzetben felsorolt ételek,
a szükséges alapanyagok, az elkészítési módok olyan kérdé-
sekre irányítják a figyelmet, amelyek megválaszolásához el-
engedhetetlen a korszak és az érintettek társadalmi, politikai
környezetének, szociokulturális hátterének ismerete.

¶ Indulásképp érdemes áttekinteni a füzetben felsorolt menüket,
hiszen már ezek alapján is többféle következtetést levonha-
tunk.

¶ A Déryékhez délidőben érkezők ilyen, két-három fogásos ebé-
dedek kaphattak:

- gulyásleves, túrós palacsinta;
- bableves, főtt csülök, stíriai metélt;
- zöldbaleves, borjúpörkölt, spagetti, csokifagyi;
- csirkeraguleves, rántott csirke, almakompót, kapros túrós le-
pény;
- velős csont, rakott kelbimbó, kukorica.

¶ Uzsonnára sós és édes aprósüteményt, pezsgőt, meleg piro-
got és ananászt kínáltak, máskor csülök, tarja, majorannás
krumpli, káposztasaláta, torma és torta volt.

¶ Kétségtelenül a vacsora volt Déryék társasági életében is a leg-
gyakoribb és legfontosabb étkezés, mely három-négy fo-
gásból állt, általában húslevessel kezdődött, majd többféle

körettel kínált húsétellel folytatódott, végül desszerttel zárult.

- Húsleves tojással, beafsteak, tükörtojás, krumpli, gesztenyés torta, bor, fekete;
- húsleves tojással, pirított máj, krumplipüré, fejes saláta, csokikrém, ananász;
- töltött káposzta, csokikrém;
- bableves, csülök, nyelv, stíriai metélt borsodóval, sajt, narancs;
- tyúkhúsleves, spárga, bélszín gombával, paradicsom, fejes saláta, petrezselymes krumpli, eper, tejszín;
- kaviáros palacsinta, bélszín, gombaszósz, puffancsok, fejes saláta, őszibarack csokikrémmel;
- rántott borjúláb, kukorica, hurka, kolbász, fejes saláta, csokitorta;
- székelykáposzta, gesztenyés torta;
- ráksaláta, bélszín gombával, krumplis pogácsa, piskóta mogoróhabbal.

¶ Késő este, például színház után is érkeztek vendégek, akik hidegtalakat kaptak; többnyire marhanyelvet, tarját, főtt csülköt különböző (burgonya-, káposzta-, francia-) salátákkal, gyümölcsöt (ananász, narancs) és édességet (csokikrém, parfé, diós vagy csokis torta).

¶ A menük összetételében feltűnő, hogy bármilyen étkezésre érkezzen a vendég, hússal, mégpedig – a személyétől függően – más-más fajta és minőségű húsétellel kínálták. Baromfi ritkábban, a sertés különböző részei gyakrabban, a marhahús (bélszín) pedig kivételes alkalmakkor került az asztalra. A húsnak mint legértékesebb és legdrágább tápanyagnak a feltalálása hagyományosan a vendég tiszteletének, szeretetének jele, jóindulata megnyerésének eszköze, egyben a vendéglátó anyagi jólétének bizonyítéka. Esetünkben még valami másé is. Az 1970-es évek Magyarországon bélszínt, borjúlábat, marhanyelvet, pacalt venni egy átlagos hentesüzletben lehetetlen volt; Déryék viszont megkapták Aczél György engedélyét, hogy havonta egy Szív utcai, a kivételezettek számára fenntartott boltban vásároljanak. Hasonló módon juthattak alkalmakként a korszakban ugyancsak

*hússal, mégpedig
– a személyétől
függően – más-más
fajta és minőségű
húsétellel kínálták*

*a húsnak mint
legértékesebb
és legdrágább
tápanyagnak
a feltalálása
hagyományosan
a vendég
tiszteletének,
szeretének
jele, jóindulata
megnyerésének
eszköze, egyben
a vendéglátó
anyagi jólétének
bizonyítéka*

luxus- és/vagy hiánycikknek számító kaviárhoz, spárgához, déligyümölcsökhöz.

a viszonylag konvencionális, alapvetően egyszerű fogásoknak oka lehetett Déryné és a szakácsnő vidéki származása éppúgy, mint Déry gasztronómia iránti érdeklensége, illetve az író és vendégei elvi viszonyulása az akár a rendszer kereteit is feszegető „túlzott” luxushoz

¶ Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a fentebb leírt bőséges menük csak a korszak beszerzési lehetőségeihez képest számítanak rendkívülinek.⁴ A feltálat húsok elkészítési módjában semmi különleges nincs, általában illeszkednek a magyar konyha hagyományaihoz (pörkölt, rántott hús, töltött káposzta). A viszonylag konvencionális, alapvetően egyszerű fogásoknak oka lehetett Déryné és a szakácsnő vidéki származása éppúgy, mint Déry gasztronómia iránti érdeklensége, illetve az író és vendégei elvi viszonyulása az akár a rendszer kereteit is feszegető „túlzott” luxushoz.

¶ A füzetben megemlített mintegy ötven név az idős Déry Tibor és Böbe baráti kapcsolatainak szinte teljességét listázza. Írók, képzőművészek, színészek, filmesek és politikusok, illetve ebben az időben már, s mind gyakrabban orvosok.

a kétségtelenül meglévő kölcsönös szimpátián túl a kölcsönös érdekekre is építő kapcsolat fűzte egymáshoz

¶ Vendégeik közül Illyés Gyula és felesége, Németh László özvegye, valamint Aczél György és felesége évek óta egy társaságot alkottak, alkalmanként csatlakozott hozzájuk Illés Endre vagy Borsos Miklós is.⁵ Ezeket a művészeket és Aczél Györgyöt bonyolult, a kétségtelenül meglévő kölcsönös szimpátián túl a kölcsönös érdekekre is építő kapcsolat fűzte egymáshoz.⁶ Aczél egyszerre akarta magának barátilag meghódítani és hatalmilag behódoltatni a szellemi, művészeti élet legnagyobbjait, az írók közül elsősorban Illyést, Németh Lászlót és Déryt; utóbbi pedig – magánbékéje érdekében – úgy-ahogy elfogadta a felkínált játékszabályokat. Az évtizedes barátok havonta összejártak, a közös vacsoráknak évente két-három alkalommal a Lotz Károly utcai villa adott helyszínt, ahol ilyenkor készítették a legkiválóbb fogásokat. A mindenkori húsleves után rendszerint bélszín vagy beefsteak következett többféle körettel, de előfordult kaviáros palacsinta és ráksaláta is. A desszert gesztenyés torta, mogyoróhabos piskóta vagy csokikrém volt, néha sajtot és gyümölcsöt kínáltak.

¶ Másik jól körülhatárolható társaságot alkottak Déry régi elvtársai, a Nagy Imre köréhez tartozó, utóbb különböző megtorlásokban részesített Radó György, Újhelyi Szilárd és Haraszi Sándor.⁷ Ők többnyire együtt látogatták hajdani börtöntársukat,

s viszonylag egyszerűbb vendéglátásban volt részük (zöldbab-leves, borjúpörkölt, csokikrém, ananász). Itt jegyzendő meg, hogy Kállai Teréz elmondása szerint két dolgot soha nem főzhetett Déryéknek: grízes tésztát és kelkáposzta-főzeléket, mert a börtönben leginkább ez volt a koszt.

beletartozott az a Kállai Gyula is, aki 1957 elején a Nagy Imre-csoport felelősségre vonását, végső soron a koncepciós perek megindítását indítványozta

¶ Az idős Déry Tibornak és feleségének a Kádár-korszak működési mechanizmusait érzékenyen leképező, a mai napig megdöbbentésre vagy legalábbis töprengésre ösztönző kapcsolatrendszerébe a fent nevezettek mellett beletartozott az a Kállai Gyula is,⁸ aki 1957 elején a Nagy Imre-csoport felelősségre vonását, végső soron a koncepciós perek megindítását indítványozta. A vendéglátás „aczéli”: húsleves, bélszín, gomba, franciasaláta, csokikrém.

a nagy kártyakorszak ideje jó évtizeddel korábbra esett, még nyolcvan fölött is havi rendszerességgel összeültek Réz Pállal, Csurka Istvánnal pókerezni

¶ Déryt közismert játékszenvedélye idős korában sem hagyta el, évente egy-egy hétre elutazott Bécsbe vagy Badenbe is kaszinózni,⁹ lakásán pedig hajnalokba nyúló kártyapartik zajlottak. Bár a nagy kártyakorszak ideje jó évtizeddel korábbra esett, még nyolcvan fölött is havi rendszerességgel összeültek Réz Pállal, Csurka Istvánnal pókerezni. Ilyenkor vacsorára töltött húst, székelykáposztát vagy még inkább töltött káposztát kellett főzni – Csurka kedvéért a szokottnál két adaggal nagyobb mennyiségben.

¶ A Lotz utcai házban rendszeres vendégek voltak még az írók közül Örkényék, Görgy Gáborék, Juhász Ferenc, Eörsi István, Kardos G. György, Ottlikék és Szabó Magdáék, de járt hozzájuk a Nagy László–Szécsi Margit és a Bárdos Pál–Fenákel Judit házaspár is – ők leggyakrabban bablevest és stíriai metéltet vagy túrós tésztát kaptak. A kurzus legnépszerűbb képzőművészeivel, Borsos Miklóssal és Bernáth Aurélékkal Déryék régi barátságát ápolták; gyakori találkozásaik alkalmával a bablevest néha felváltotta a húsleves, és ha bélszín nem is, de rántott csirke, sült kacsa került az asztalra. A film és színház világából Fábri Zoltán és Makk Károly (korábban, az 1970-es évek elején, a *Szerelem* forgatása idején szinte naponta) járt hozzájuk, de lazább kapcsolatban (csülök, sült csirke) álltak Simó Jenővel, Várkonyi Zoltánnal¹⁰ és Major Tamással is.

¶ Déryné az alkalmi társaságok összetételét mindig körültekintően átgondolta, s így művészek és orvosok, mérnökök gyakran

1976. Buda

Ebéd

jan. 05. Megyint és feltehetően
levegő: rántott leves, rántott
csirke, spenót krumplival

Ebéd.

febr. 09. Boroska auzai
levegő: Gufasültés, torma palacsinta.

Vacsora

febr. 12. Gorgonzola, ölelények
Makk hal rögök
levegő: Sült leves, tyúksalát, csirke
máj, krumpli, fejes saláta
szőlőszőlő auzai

Vacsora

Buda

febr. 27. Vas zoltánok, (Dl)fi
Szalád.
levegő: Sült leves, dióval felváltva
krumpli, saláta, csirkefogó

Vacsora

márc. 03. Gorgonzola, torma, kék
Pál (kék) /
levegő: Töltött káposzta, csirke-
levegő.

Vacsora (azt) borsó

márc. 07. Gorgonzola, köpönyök,
koudinó, kék, kék
levegő: Rántott máj, krumpli, saláta
csirkefogó

Buda

E b é d

04.27. Németlér
Mami velős csat
reható kelbicskó,
kukorica, sós

V a c s o r a

04.28. Akadémia, Németlér,
Kertváros D, Jelyésék.
Mami rakaplat, bélmít
gombócok, h. papárra
pökhöte megpörkölve

V a c s o r a u t a n

05.05. Bermetle Romy, Felsőház
J. Bányás Pár, kávézó G.S.
Mami: piceo, saláta, kukorica
Johi Zsuzsi

Buda-Füzes

E b é d

05.10. Bermetle auzel
Mami csirkelap. l. l. rántott
csirke. krumpli: epet.

F ü r e d

??

E b é d

05.22. Németlér TV-rek
Bakos L + Mahon G.ék.
Mami töltött krumpli
bélmít, brokkoli, saláta
csirkecsigolya lepeny.

---

együtt ültek a vacsoraasztalhoz. Közösén fogyaszthatta el a marhanyelvet Horváth László fogorvos Örkényékkal, Gádoros Lajos belsőépítész Németh Lászlónéval és a gombaszószos kaviáros palacsintát házi orvosuk, Uray László Pátzai Pállal.

¶ Bőbének is megvolt a maga – esetenként a kapcsolati tőke növelése érdekében szerveződő – társasága: Isinek becézett régi angol barátnőjével, Móricz Virággal, Kolozsvári Grandpierre Emilnével és Köpeczi Bélánéval jártak össze bridzsezni,¹¹ a délutáni zsúrokon pedig vendége volt Raskó Magda operatársnő, Fábri Zoltánné Apor Noémi színésznő és több magas rangú politikus – Czinege Lajos, Kállai Gyula, Puja Frigyes, Nagy Lajos – felesége is.¹² A hölgyek uzsonnára aprósüteményeket, meleg pirogot, pezsgőt, ananászt kaptak; a csülök és tarja vacsoramenüt a bőséges salátakörítés igazította „nőiesebbre”.

a hölgyek uzsonnára aprósüteményeket, meleg pirogot, pezsgőt, ananászt kaptak; a csülök és tarja vacsoramenüt a bőséges salátakörítés igazította „nőiesebbre”

¶ Nyaranta Balatonfüreden a tamáshegyi házban is sokan megfordultak, itt némiképp eltért a vendégkör. Szomszédok és gyakori látogatók voltak Ferencsik János, Lipták Gáborék, Sigmond Olivérék,¹³ és jöttek a környéken nyaralók: Tihanyból Borsosék, Sajkodról Németh Lászlóné a lányaival és Lakatos István. A nyári menüt többnyire tartalmaz leves és valamilyen tészta vagy édesség alkotta (baleves oldalassal, túrós csusza), de ha Illyésék, Borsosék, Vas Zoltánék¹⁴ érkeztek, akkor bélszín vagy borjúláb is került az asztalra.

¶ Déry Tibor 1975-ben 81 éves volt. Eseménydús – politikai, irodalmi, szerelmi kalandokban, sikerekben és megpróbáltatásokban egyaránt gazdag – élet állt mögötte,¹⁵ s bár már fáradt, még társaságilag aktív, íróilag produktív volt.

¶ Déry Tibor harmadik felesége, a rendkívül vonzó megjelenésű, közvetlen, élénk Kunsági Mária Erzsébet az írónál huszonöt évvel volt fiatalabb.¹⁶ Alig kétéves házasság, amikor Déryt 1957-ben kilenc év börtönre ítélték. Böbe hűségesen kitartott férje mellett, sőt rendkívül elszántan küzdött érte. Részben ennek – illetve a belpolitikai enyhülésnek és a nemzetközi nyomásnak – volt köszönhető, hogy Déryt 1960 áprilisában amnesztiával szabadon bocsátották.

¶ Böbe az író körül mindent rendben tartott; gondozta a nagy házat és kertet, intézte a hivatalos ügyeket, szervezte utazásait, autót vezetett. A kortársak szerint férje időskori nyugal-

mának és jólétének nemcsak fenntartója, de megteremtője is volt, aki a cél érdekében ügyesen ápolta és mozgatta kapcsolatrendszerüket, s a lehetőség szerint távol tartotta Déryt a politikai megnyilvánulásoktól.

¶ Déry börtön utáni „színeváltozását” többen Böbe hatásának tudják be: „ő gyökereztetette meg Tiborban azt az álláspontot, hogy már megtette a magáét, verekedett Rákosiékkal–Révaiékkal, a forradalom mellé állt, éveket ült, sok ideje nincs hátra, ne dobja bele magát megint a napi politizálásba. Írjon, alkosson, keressen pénzt, vegyenek házat a Balaton mellett. (...) Elég volt, úgy sincs mit csinálni, itt vannak az oroszok, itt van az államapparátus, legyünk vele inkább jóban, mint rosszban.”¹⁷

¶ A közkeletű vélekedés szerint életének utolsó szakaszában Déryt kizárólag nyugalma és jólétük érdekelte – előbbi azért, hogy teljesen az írásra tudjon koncentrálni, utóbbi pedig felesége miatt, az iránta érzett lelkiismeret-furdalással terhelt hála és szeretet okán.

¶ A házaspár a korszak viszonyaihoz képest valóban feltűnő jómódban élt. Ennek anyagi alapját a külföldről érkező honoráriumok jelentették, olyan pénzek, amelyeket a börtönévek alatt szerzett ismertség nyomán több nyugati országban kiadott művei (elsősorban a *Niki*) után kapott. A hazai hatalom mindössze megengedte, lehetővé tette, hogy ezt a pénzt viszonylag szabadon költhessék el: vásárolhassanak a nem nyilvános boltokban, évente külföldre utazzanak, színes tévéhez és nyugati autókhoz juthassanak.

¶ A mai napig sokan Déry szemére vetik, hogy kiegyezett a hatalommal, hogy jóléte érdekében megkötötte magánalkuját. Hajdani barátainak némelyike és az utókor figyelmesebb elemzői azonban amellet érvelnek, hogy ez csak színleg történt így.¹⁸ Valójában azért tette, azért tehette meg, mert addigra már leszámolt mindazzal, amiben korábban hitt, többé már nem voltak illúziói, így az alkuval sem veszthetett semmit. A börtönévek alatt és után egyre inkább arra a következtetésre jutott, hogy minden reménytelen, az egész civilizáció rossz irányba halad. „Olyan átalakuláson ment keresztül, amelynek során a politikai rendszerek helyett a civilizációt kritizálta *en bloc*. (...) A párt ellenzékéből átment a mindenség ellenzékébe.”¹⁹

a hazai hatalom
mindössze
megengedte,
lehetővé tette,
hogy ezt a pénzt
viszonylag
szabadon
költhessék el

a börtönévek alatt
és után egyre
inkább arra
a következtetésre
jutott, hogy minden
reménytelen,
az egész civilizáció
rossz irányba halad

Déry Tibor és felesége Lotz Károly utcai házuk ebédlőjében, 1975
Petőfi Irodalmi Múzeum

az iskolázatlan,
de sokat olvasó,
intelligens
„Terci” nem
csupán a konyhai
és háztartási
teendőket látta
el, de mindenben
segítő társa
és némiképp
társasága is lett
a házaspárnak

¶ Történetünk harmadik főszereplője Kállai Teréz, Déryék házvezetőnője, aki mindössze 27 éves volt, amikor 1975 tavaszán egy zsúfolt, piszkos munkásszállóról az íróék budai villájába, addig elképzelhetetlen luxusba került.²⁰ Az iskolázatlan, de sokat olvasó, intelligens „Terci” nem csupán a konyhai és háztartási teendőket látta el, de mindenben segítő társa és némiképp társasága is lett a házaspárnak. Déryék és a házban megforduló vendégek is gyorsan megszerették a fiatal nőt, aki autogramokat kapott a hírességektől, sőt az íróbarátok neki dedikált könyvekkel is megajándékozták.²¹

a kis füzetek kívül
Kállai Teréz saját
naplót is vezetett,
amelyben a napi
eseményeket,
a háztartási
teendőket, de még
a pénzmozgásokat
is rögzítette

¶ Amikor belépett Déryékhez, Kállai Teréz még alig tudott főzni. Böbe, aki ügyes háziasszony volt, tanította meg az alapokra, együtt készítették az első fogásokat.²² A vendégek és a menü-sor feljegyzése is Déryné ötlete volt, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy barátai az ismétlődő látogatások alkalmával ne ugyanazt az ételt kapják. A kis füzetek kívül Kállai Teréz saját naplót is vezetett, amelyben a napi eseményeket, a háztartási teendőket, de még a pénzmozgásokat is rögzítette.²³ Néhány évvel ezelőtt pedig megírta és ugyancsak a múzeumnak ajándékozta emlékiratait is. Ezekből a forrásokból és szóbeli közléseiből Déryék életének több részletére is fény vetül. Kiderül például, hogy az író az éjszakai munka után későn kelt, és csak 11-12 órakor reggelizett, hogy meglehetősen rossz étvágyú volt, leginkább csak a sajtot szerette, legfeljebb az édességeket. A hétköznapiakon nagyon egyszerű konyhát vittek (tarhonyaleves, paprikás krumpli, rizses hús), sokszor csak zöldségfélét készítettek. És „persze állandóan minden megmaradt”, mert sem Böbe, sem Déry nem volt nagyevő. Az asszony az 1970-es évek elejétől mind gyakrabban jegyzi noteszébe, hogy gyengélkedik; epéjére, májára, gyomrára panaszkodik, emésztést segítő gyógyteák receptjeit gyűjti.²⁴ Férje többször nyilatkozta, hogy soha nem érdekelte az evés, kalandos életében sokszor éhezett is. A háromévnyi sanyarú börtönkoszt nagyon megviselte az idősödő Déryt, tizenhat kilót fogyott, s már utóbb sem nyerte vissza testi erejét, étvágyát. Réz Pál szerint „az utolsó húsz évben abszolút nem evett semmit. Nagyon sovány volt. Kis sajtotcska volt a vacsora. Böbe pedig élvezte, hogy (...) óriási vacsorákat rendezett, nagyon jó volt náluk a kaja. (...) Közben Tibor

egy kicsi sajtot evett egy kis kenyérrel.”²⁵ A házvezető nő pedig 1976 őszén ezt jegyzi fel naplójába: „Déry ma egész nap nagyon szomorú, nem tudtuk az okát, miért. Alig evett valamit.”

¶ Bár az időse író különböző testi (emésztőszervi) bajok is kínozták, mégis az étel elutasítása mögött valójában elhatalmasodó depressziója, teljes kiábrándultsága, végső soron az élet elutasítása állt.

¶ Kállai Teréz 1975 decemberétől három és fél éven át pedáns rendben rögzítette a vendégek névsorát és menüjét.²⁶ A kezdetben havi négy-hat esemény időnként és idővel ritkult. 1977 nyarán, Déry halála után hosszabb ideig nincs bejegyzés, utána is hónapokig csak egy-egy közeli barátról – és sokkal egyszerűbb menükről – lehet olvasni. Böbe betegsége 1978 elején kezdett súlyosbodni, az egymást követő műtétek idején ritkán fogadott látogatót, többnyire legközelebbi régi barátait és kezelőorvosát, s a korábbi bőséges vendéglátás is már csak sajtos melegszendvicsekre korlátozódott. Megváltozott, összekuszálódott a füzet írásképe is; az utolsó, immár csak egy talált piros tollal írt bejegyzés 1979 márciusában, fél évvel Déryné halála előtt kelt.

¶ Két ember életének utolsó időszakát sajátos perspektívából dokumentálja ez a kis füzet. S bár csak ételek és az azokat elfogyasztó emberek neveit tartalmazza, mégis képes a Kádárkorszak puha diktatúrájának, a személyes kapcsolatokkal operáló aczéli kultúrpolitikának és a megfáradt, kiábrándult Déry utolsó éveinek töredékes leképezésére.

Jegyzetek

- [1] *Írói fogások. Terítéken az irodalom.* 2016. június 23.–2017. április 2.
- [2] Elsősorban Benyovszky Krisztián nevét kell kiemelni, aki az irodalmi gasztroszemiológia legavatottabb kutatója.
- [3] PIM Kézirattár V. 5882/6.
- [4] Hol maradnak ezek az ételek például a Jókainé által vitt konyha költeményeitől, a francia Riviéráról hozott tengeri lényekből készített fogásoktól!?
- [5] Illyés Gyula (1902–1983) és felesége, Kozmutza Flóra (1905–1995), Németh László (1901–1975) özvegye, Démusz Gabriella (1905–1989),

- Aczél György (1917–1991) és felesége, Csató Zsuzsanna (1923–1986); Illés Endre (1902–1986), a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója; Borsos Miklós (1906–1990) szobrászművész, grafikus.
- [6] Lásd erről Reichert Gábor: Családon belül. Adalékok Déry Tibor és Aczél György „barátságához”; *Irodalomtörténet*, 2017. 3. sz. 358–376.
- [7] Radó György (1918–1998) bőrgyógyász. 1957-ben 12 év fegyházra ítélték, büntetésének legnagyobb részét börtönorvosként Vácon töltötte, Déryvel egy időben; Újhelyi Szilárd (1915–1996). Nagy Imre egyik tanácsadója volt, vele együtt Romániába hurcolták, ahonnan csak 1958-ban tért haza. Utóbb különböző filmes szakmai szervezetek vezetője lett, Aczél György egyik legközelebbi barátja volt. Haraszi Sándor (1897–1982) újságíró, politikus. Az 1957-es romániai internálás után 6 év börtönre ítélték, de 1960-ban amnesztiával ő is szabadult.
- [8] Kállai Gyula (1910–1996) az egyik legbefolyásosabb kommunista politikus, ekkoriban az elnöki tanács tagja, az országgyűlés elnöke volt.
- [9] Déryék az ekkor Bécsben élő festővel, Megyik Jánossal, Nagy Lajos nagykövettel és feleségével is intenzív kapcsolatot ápoltak, már csak azért is, mert az osztrák kaszinókirándulások alkalmával náluk (is) vendégeskedtek.
- [10] Simó Jenő (1925–1994) a hetvenes években művelődési miniszterhelyettes, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára, később rektora volt. Várkonyi Zoltán (1912–1979) színész, film- és színházi rendező, a Színház- és Filmművészeti Főiskola rektora. Húga, Fábri Zoltánné Apor Noémi Dérynének is jó barátja volt.
- [11] Isi (közelebbiről nem sikerült azonosítani) első férje Nagy Péter (1920–2010) irodalomtörténész, akadémikus volt, de ekkor már második férjével, Kovács Gézával élt. Móricz Virág (1909–1995) író, Móricz Zsigmond legidősebb lánya; Kolozsvári Grandpierre Emil (1907–1992) író, műfordító felesége, Köpeczi Béla (1921–2010) akadémikus, kultúrpolitikus felesége, Edit.
- [12] Raskó Magda (1919–1992) operaénekes; Czinege Lajos (1924–1998) honvédelmi miniszter felesége, Völgyi Mária (1928–1993); Kállai Gyula ekkoriban az elnöki tanács tagja, felesége Gabriella; Puja Frigyes (1921–2008) külügyminiszter; Horn Dezső (1918–1987) miniszterhelyettes, a Magyar Posta vezérigazgatója; Fábri Zoltán filmrendező felesége Apor Noémi (1918–2005) színésznő, becenevén Nonó; Nagy Lajos bécsi nagykövet felesége, Edit. Ugyancsak többször

- volt vendége Bernáth Rózsa (1929–1981) szerkesztő, dramaturg, a Magyar Rádió, majd a Magyar Televízió párttitkára.
- [13] Ferencsik János (1907–1984) nemzetközi hírű karmester; Lipták Gábor (1912–1985) író, újságíró, művelődéstörténész, balatonfüredi háza híres kultúrszalonként működött, ahol Déryék is gyakran vendégeskedtek. Sigmond Olivér (1917–1995) szobrász, Déryről készített mellszobra a balatonfüredi Tagore sétányon látható. Felesége Farkas Edit.
- [14] Vas Zoltán (1903–1983). Az egykor rendkívül befolyásos sztálinista politikus 1956-ban – Déryhez hasonlóan – Nagy Imre köréhez tartozott, internálták, s bár 1958-ban kegyelemben részesült, de a közéletből teljesen kiszorították, már csak emlékiratain dolgozott.
- [15] Déry gyerekkorát csonttuberkulózis és fájdalmas műtétek sora keserítette meg. Már első, nyomtatásban megjelent művéért bírósági elmarasztalásban részesült. Baloldali politikai nézetei miatt szakított jómódú polgári családjával: nagybátyja gyárában sztrájkot szervezett, 1919-ben pedig belépett a kommunista pártba, részt vett a Tanácsköztársaságban. Eközben apja a kommün alatt (és miatt) öngyilkos lett. A bukás után letartóztatták, szabadulásakor emigrált, s ahogyan korábbi és majd későbbi éveiben is, Európa különböző országaiban, városaiban élt (nyomorgott) hosszabb-rövidebb ideig. 1938-ban Gide oroszországi útinaplójának lefordítása miatt kapott két hónapos fogházbüntetést. A háború utolsó időszakában 82 éves anyjával együtt bujkálni kényszerült, többször megszökött a nyilasoktól. 1946-ban (újra) belépett a kommunista pártba, de az ötvenes évek elejére mind gyakrabban került összetűzésbe a hivatalos (irodalom)politikával. 1956-ban Nagy Imre szűkebb köréhez tartozott, amiért is kilenc év börtönbüntetésre ítélték, de végül 1960 áprilisában amnesztiával szabadult. Déry ekkor 66 éves volt.
- [16] Eredeti neve Hullmann Erzsébet volt, 1919-ben Kiskunmajsán született. Apja malomtulajdonos volt, de a feltűnően csinos lány Budapestre vágott, színésznő lett, és modellkedést is vállalt. Már elvált első férjétől, Gáti József színművésztől, amikor 1952-ben találkozott Déry Tiborral, 1955 novemberében házasodtak össze. Böbe története nemcsak a híres Déry-elbeszélésben (*Szerelem*) köszön vissza, de *A múzsa csókja* című tévésorozatban dokumentumfilm is készült róla, sőt Eörsi István *Emlékezés a régi szép időkre* című darabjában is megidézi Böbe alakját.

- [17] Méray Tibor visszaemlékezése. In: *Kortársak Déry Tiborról*. Szerk.: Botka Ferenc, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp. 1994. 97–98.
- [18] Lásd erről Révész Sándor: „Semmilyen igazság igazáról nem vagyok meggyőződve”; *Beszélő*, 2004. nov., 9. évf. 11. sz.
- [19] Eörsi István visszaemlékezése. In: *Kortársak Déry Tiborról*. 27.
- [20] Kállai Teréz 1946-ban született Kiskunfélegyházán. 1968-ban került Budapestre. A Déryék közelében lakó Ördögh László mérnök családjánál dolgozott, Ők ajánlották figyelmébe az álláslehetőséget. Bár csak rövid ideig – Déry 1977 augusztusában, illetve Böbe 1979 novemberében bekövetkezett haláláig – élt velük, de az írótól és különösen a feleségétől kapott szeretet és gondoskodás a mai napig hálára kötelezi. Ezúton is köszönöm Kállai Teréz információit, az adatok pontosításában nyújtott segítségét, és nem utolsósorban a most a PIM-nek ajándékozott újabb dokumentumokat.
- [21] Az idős Déry meglehetősen fukar volt ugyan, de Böbe meglehetősen nagyvonalúsággal viszonyult Tercihez is, 1976 karácsonyán például az alábbi ajándékokkal halmozta el: aranylánc, bunda, csizma, hajszárító, ruhaanyag, sminktartó, FA szappan, könyvek.
- [22] „A piskótasütésben tanúsított előmenetelért” díszes oklevelet is készítettek neki. PIM V. 5882/6.
- [23] „1976. jún. 21. Rendeltünk 30 üveg vodkát. Elolvastam B. Kéry Ilona *Kertben* című könyvét.
okt. 25. Eladták a régi kocsit; új Renault-ot vettek (235.700 Ft)
nov. 6. Este Böbével Aczéléknak vittünk sajtó
nov. 24. színes TV-t vettek (26.000 Ft)
dec. 22. Köpecziné Editke jött, elvitte a pacalt, amit szereztünk neki.”
A menüfüzetből hiányzik, Kállai Teréz párhuzamosan vezetett naplójában viszont maradt feljegyzés egy – a kortársak, illetve az utókor megítélése szerint is – fontos eseményről. 1977. „jan. 25. este fél10-től fél12-ig német TV-sek.” Ez lehetett az a dicstelen alkalom, amikor – feltehetően Aczél ötlete alapján és Böbe nyomására – Déry megtette a Charta 77 aláíróit elítélő nyilatkozatát. PIM 2017/28/1.
- [24] Már 1974-ben vastagbélgyulladást diagnosztizálnak nála, visszatérő panaszai utalnak a rák kifejlődésére.
- [25] Réz Pál: *Bokáig pezsgőben*, Magvető Kiadó, 2015. 180–181.
- [26] Déry és Böbe noteszeinek bejegyzései egybevágóan a házvezetőnő könyvelésével. Sőt Illyés Gyula naplója is mintegy komplementerként összeolvasható a menüfüzettel.

Skanzen - Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre